

АСПЕКТНИЙ ПІДХІД У МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ РИЗИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ

ASPECT APPROACH IN METHODOLOGY OF RISKS RESEARCH OF SOCIAL INEQUALITY

Василь НАДРАГА,
кандидат наук
з державного управління,
Інститут демографії та соціальних
досліджень ім. М.В. Птухи
НАН України, Київ

Vasyl' NADRAGA,
Candidate of Sciences
of the Government Management,
Institute of Demography and Social Researches
named after M. Ptukha, National Academy
of Sciences of Ukraine, Kyiv

Ризик вивчається в ряді наукових дисциплін на різних рівнях аналізу – від теоретико-методологічного до дослідницьких практик. Кожна наука, яка вивчає феномен ризику, визначає власний специфічний предмет дослідження. Разом з цим майже всі профільні його визначення включають такі параметри, як варіативність розвитку ситуації, невизначеність та ймовірність небажаних наслідків.

Дослідження соціальних ризиків в аспекті соціальної нерівності полягає у вивченні його соціальної сутності, функцій, генезису, а також пошуку кількісних і якісних показників соціальної нерівності, їх узагальненні й інтерпретації. В якості класифікаційних ознак нерівності як соціального ризику можуть використовуватися: джерела, масштабність, наслідки, можливість оцінки, взаємообумовленість тощо.

Метою статті є розкриття особливостей застосування аспектного підходу в методології дослідження соціальних ризиків. При цьому домінуючим аспектом виступатиме соціальна нерівність.

Науковці, які досліджують проблеми ризиків, дотримуються дихотомії, у рамках якої виокремлюють два види ризику – техногенний та соціогенний. Останній розуміють як результат виникнення в суспільстві ситуації невизначеності унаслідок втрати з боку суспільства контролю над соціальними і в цілому соціетальними змінами. До них належать насамперед суспільні конфлікти, різновиди девіації (особливо делінквенція), деякі форми соціального напруження. Погляди на сутність, специфіку і типи соціального ризику також мають багато розбіжностей [1, с. 23].

Науковий інтерес дослідників до теми ризику проявляється як через спроби розробки інтегративної соціологічної теорії ризику, так і через створення кількісних та якісних методик його оцінки [2, с. 12].

У.Бек сформулював тезу щодо суспільства ризику, для якого осно-

вною рисою є катастрофічність. Якщо для індустріального суспільства головними завданнями були виробництво й розподіл благ та цінностей, то для суспільства ризику

такими стали продукування й розподіл небезпек та ризиків [3, с. 26].

Що стосується проблеми соціальної нерівності, то в парадигмі постіндустріального суспільства поширення набули підходи, в яких соціальне розшарування розглядається як явище, що змінює свій класовий характер на тлі безпрецедентного зростання матеріального благополуччя (посткласове суспільство У.Бека), вдалої політики держави (пізній капіталізм Ю.Хабермаса), зростання ролі теоретичного знання (суспільство знання Д.Белла), розширення інформаційних мереж (мережеве товариство М.Кастельса).

Теорія людського капіталу, що базується на неокласичному підході, розглядає параметри нерівності як внутрішньо обумовлений функціональний причинно-наслідковий зв'язок. Основними її аспектами є: диспропорції в оплаті праці, нерівність у доступі до освіти, нерівність у досягнутому освітньому рівні населення, нерівність у доступі та фактичному споживанні медичних послуг як засобі збереження й збільшенні терміну використання людського капіталу [4, с. 661].

М.Вебером виділяються три фактори нерівності – багатство, влада та престиж. Соціальний статус базується на таких критеріях: спосіб життя; формальна освіта, яка полягає в теоретичному чи практичному навчанні й за своєю природою відповідного способу життя; престиж народження та професії [5].

Сучасний рівень розвитку економічної науки не дає змоги провести достовірний аналіз уповільнених причинно-наслідкових зв'язків, які є ключовими для аналізу складних соціальних систем, що у свою чергу значно ускладнює аналіз найбільш актуальних соціальних ризиків. За динамікою розвитку соціальні ризики

Статтю присвячено аналізу застосування аспектного підходу в методології дослідження наукової категорії «соціальний ризик». В якості домінанти визначено соціальну нерівність. Виявлено вітчизняні особливості ризиків соціальної нерівності – основна проблема нерівності й бідності населення полягає не у недостатності ресурсів, а в механізмах їх перерозподілу. Доведено, що соціальна нерівність – це не тільки різниця в доходах, а й стиль життя, який базується на специфічних нормах, цінностях, культурі.

На сьогодні в Україні спостерігається як надмірна соціально-економічне розшарування населення, так і відтворення несправедливих розподільчих механізмів, які створюють нові соціальні диспропорції. Запропоновано напрями мінімізації негативних наслідків надмірної соціальної диференціації в Україні.

The article analyses the application of the aspect approaching the methodology of research of a scientific category «social risk». As the basic aspect, the social inequality of the population of Ukraine is investigated. The comparative analysis with similar indices of the countries of the European Union is carried out. The peculiarities of risks of a social inequality in Ukraine are revealed.

The basic problem of an inequality and poverty of the population is not resources shortage, but the mechanisms of the redistribution. The material inequality shows the only but very important cut-off the social inequality in the society. The complex analysis of inequality problem has to provide, along with others, criterion of the individual's position in social hierarchy. It will enable to separate out the social stratum with unequal vital chances and possibilities of requirements satisfaction which are defined both by material and other family's possibilities.

It has been proved that the social inequality is not only a difference in incomes. It is also the style of life which is based on some specific norms, values, culture. The interconnection of the social inequality and the social risks is shown in behavioural people's strategies. The social inequality is connected with functional features of economy and society development, but the indices of inequality do not show these properties.

Ultrahigh social and economic society differentiation and reproduction of unfair distributive mechanisms which cause new social disproportions can be found in Ukraine nowadays.

The market which is not restricted by market institutes of redistribution can result in uncontrolled growth of social inequality. In the conditions of social and economic inequality when person's possibilities depend only on possession monetary resources, social selection becomes limited and in long-term prospect it can result in society degradation.

The directions of minimization of negative consequences of excessive social differentiation in Ukraine are offered. It can be realized by means of introduction of air state redistribution system of a public product, and also rationalization of the behavioural strategies of well-off elite of the Ukrainian society.

належать до так званих уповільнених процесів, тому більшістю дослідників вони не розглядаються в якості надзвичайної ситуації, однак їх актуалізація може призводити до кардинальної реструктуризації соціальних інститутів суспільства. Конструювання ризику обумовлюється особливостями розвитку всього суспільства, соціально-економічної, політичної, культурної і духовної сфер, коли прийнятні норми й цінності засвоюються індивідом у процесі соціалізації за допомогою соціальних інститутів. Важливу роль також відіграє становище індивіда в соціальному просторі та його належність до певної соціально-демографічної групи.

Основні постулати сталого розвитку суспільства були сформульовані на конференції ООН, яка відбулася в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Прийнята Концепція змістила акценти з технократичної концепції у прийнятті рішень щодо ризику (джерел) на об'єкти шкідливого впливу (середовище та населення):

□ запропоновано розглядати глобальні проблеми розвитку цивілізації з позиції окремої людини, а не світового співтовариства чи держави;

□ змінено основні догми ідеології розвитку – у центрі уваги повинні бути не лише інтереси нинішнього, а й майбутніх поколінь;

□ приділено особливу увагу рівності та єдності людей, незалежно від місця їх проживання у бідній чи багатій країні.

Не викликає сумнівів, що загальне розуміння проблем поступу світового співтовариства, запропоноване конференцією ООН, є виключно важливим для розуміння ризиків та загроз, які будуть характерними для розвитку соціуму. Серед найбільш актуальних соціальних ризиків необхідно виділити глобальну соціальну та економічну різницю у володінні й використанні матеріальних, інтелектуальних та інформаційних ресурсів. Вона проявляється в наявності протиріччя між бідними та багатими. Так, на сьогодні у світі налічується майже 200 мільярдів, понад 2 млн. мільйонерів, тоді як у понад 1 млрд. людей дохід становить менше 1 дол. на день.

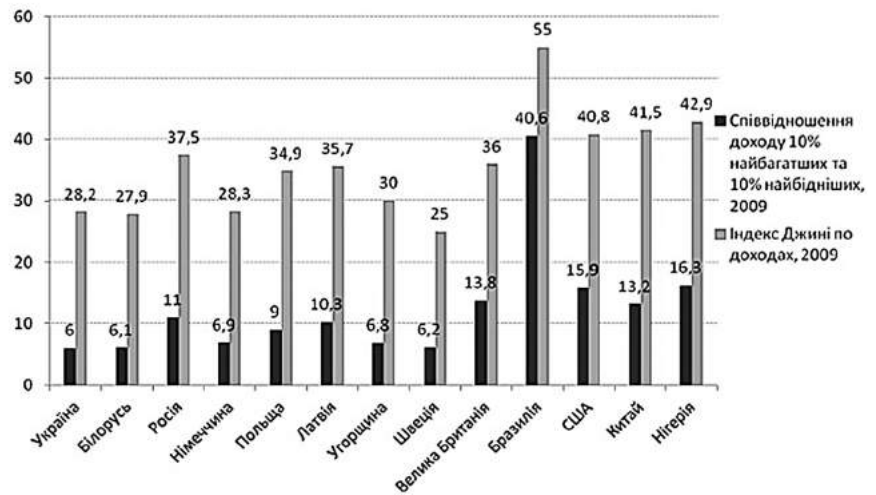
Показовими в цьому аспекті є висновки доповіді Світового банку «Справедливість і розвиток», в якій наголошується: за високого рівня економічної нерівності зазвичай економічні інститути і соціальні умови діють в інтересах більш впливових груп. Такі несправедливі інститути здатні призводити до значних економічних втрат. Переваги при розподілі суспільних послуг надаються багатим, а таланти середніх і бідних груп населення залишаються незатребуваними [6].

У 2011 році за показником Індексу людського розвитку Україна посіла 76-е місце серед 187 країн світу (в основному завдяки високому показнику освіти – 21-е місце, тоді як за показником доходів населення – лише 100-е місце). Разом з цим експерти ООН відзначили, що у разі, якщо українські показники людського розвитку були б скореговані на майнову нерівність, то індекс країни знизився б на 9,2%.

За офіційними показниками нерівності доходів Україна не дуже відрізняється від інших європейських країн. За даними ООН у 2009 році, частка 10% найбагатших українців у сукупному доході становила близько 22,5%, а 10% найбідніших – 3,8%. У Польщі та Латвії співвідношення між доходом 10% найбагатших та 10% найбідніших відповідно 9 та 10,3, тобто значно вище, ніж в Україні. Для уточнення порівняльних оцінок експертами ООН було використано індекс Джині. В Україні він дорівнював 28,2 – трохи вище за Швецію (25) та Білорусь (25,8) та дуже близький до Німеччини – 28,3 (рис. 1) [7]. Однак, виходячи з реалій України (корумпованість суспільства, значний рівень тінізації економіки), наведений розподіл доходів в Україні не відповідає офіційним даним ООН.

В Україні не існує офіційної статистики про величину такого показника, як співвідношення доходів громадян. На думку оптимістично налаштованих експертів, цей показник становить 15:1. Песимісти

Рис. 1. Показники нерівності за доходами в окремих країнах світу

говорять про співвідношення 40:1. Провідні західні фахівці вважають, що співвідношення 10:1 є критичним. У разі його перевищення країна вже не може повноцінно розвиватися, адже розвиток країни — це розвиток її громадян [8, с. 41].

Проте найбільш нерівномірно в Україні розподілені не доходи, а багатство – активи, якими володіє та чи інша людина. Так, лише за приблизними розрахунками, коефіцієнт Джині щодо багатства в нашій країні у 2010 році дорівнював 64, щодо офіційних доходів – 28,2. Близько 42% українських громадян мають активи на суму менш ніж 1000 доларів, майже 53% – від 1 000 до 10 000 доларів, 4% – 10 000-100 000 доларів і лише 0,2% володіють активами на суму понад 100 000 доларів.

Соціальні ризики в Україні мають певні особливості їх накопичення. По-перше, вони обумовлені історичною спадщиною радянських часів зі збереженням низького рівня та якості життя населення, низької продуктивності та оплати праці, низького культурного рівня населення, працівників та управлінців, психології соціального утримання тощо. По-друге, вони пов'язані зі специфікою функціонування ринкової економіки. Це ризики безробіття, бідності, безпритульності, соціальної дезінтеграції та ін. По-третє, виникнення нових соціальних ризиків, не пов'язаних ні з централізованим плановим управлінням, ні з ринковими методами господарювання. Це невиплати та заборгованість щодо зарплат, пенсій і стипендій; абсолютне зубожіння населення; корозія соціальних цінностей; тінізація відносин у всіх сферах економіки; корупція тощо [9, с. 46].

Соціально-економічну нерівність можна віднести до системних характеристик економічного устрою – основна проблема нерівності й бідності населення полягає не у недостатності ресурсів, а в механізмах їх перерозподілу. Її системний характер знаходить вираження в тому, що за одних і тих обсягів ресурсів доступність цих благ для окремих верств населення, їх внесок у розвиток людського потенціалу може варіюватися у досить широкому інтервалі навіть за жорстких умов обмеженості бюджетних витрат на соціальні потреби.

Разом із цим поляризація життєвого рівня населення й соціальні негаразди не можуть розглядатися лише як відсутність необхідних засобів існування – це також своєрідний стиль життя, що базується на специфічних нормах, цінностях, культурі й визначає поведінку людей. Основою діяльності окремих людських спільнот стає загальний песимізм, який часто знаходить прояв в асоціальної поведінці їх учасників. Такий стиль життя і поведінка передаються новим поколінням, продукуючи хронічну бідність. Це означає, що прийнятність соціальних ризиків визначають переважно соціальні інститути, а їх негативні наслідки відчувають широкі верстви населення, які не мають змоги дієво впливати на їх рішення.

Оскільки продукування ризиків у більшості випадків є прибутковим, приносячи не лише гроші, а й соціальний статус, то суспільство набуває нової стратифікаційної ознаки – відбувається чіткий поділ на донорів та реципієнтів соціальних ризиків (одні соціальні групи отримують значні зиски від виробництва ризиків, інші вимушені проживати в ризикогенному середовищі).

Спосіб сприйняття соціальної нерівності багато в чому залежить від того, в якій формі вона реалізується і подається в суспільстві. У випадку, коли панівні класи стараються не підкреслювати різницю в умовах існування, не афішують переваги власних достатків, то відчуття несправедливості надмірної соціальної нерівності, яка притаманна будь-якому типу суспільства, не набуває особливої гостроти. Демонстративне ж підкреслення таких можливостей викликає в суспільстві озлобленість, роздратування та спонукає до протестних дій.

Українське населення переймається насамперед матеріальною нерівністю, очевидність якої значною мірою пов'язана з нав'язливою демонстрацією своїх статків більш заможними верствами і звичкою перекидати відповідальність за свої невдачі на зовнішні чинники, перш за все на державну владу. Найбільш гостро сприймається не сама по собі нерівність та нерівномірність доступу, а те, що доступ до ресурсів не завжди залежить від особистих заслуг індивіда, є синекурою специфічного соціального шару і значною мірою віддзеркалює дію суб'єктивних чинників. Нерівність у контексті сталого людського розвитку трактується як відсутність рівних можливостей, що переносить акценти з нерівності у доходах на нерівність у доступі до послуг соціальної сфери (насамперед охорони здоров'я та освіти), а також розширення політичних свобод [10, с. 15].

Коли мова йде про вплив нерівності на загострення соціальних ризиків, то процес відбувається через систему умов і поведінкових стратегій людей – нерівність хоч і пов'язана з функціональними властивостями економіки й суспільства, однак жоден показник нерівності не відображає цих властивостей. Так, загальна оцінка нерівності доходів (індекс Джині) не може в повній мірі відображати соціально-економічні відмінності між країнами (показник нерівності може бути однаковим за різних ситуацій – коли багато багатих і мало бідних та коли багато бідних і мало багатих). Фактично вплив нерівності на економічну та демографічну ситуацію носить дихотомічний характер. З одного боку, частина населення, яка проживає на межі бідності, знаходиться в постійній психологічній напрузі чи депресії (низька оцінка соціальних перспектив, відсутність шляхів максимальної реалізації людського потенціалу), що в сукупності з бюджетними обмеженнями на здоров'я, освіту та інші потреби призводить до зниження якості людського потенціалу й зростання показників смертності. З другого боку, можливість досягнення високих доходів і споживчих стандартів стимулює людину до більш якісної, кваліфікованої та інтенсивної праці, а отже, і до зростання можливостей реалізації соціальних та демографічних функцій, включаючи репродуктивну поведінку.

Встановлення прийнятної рівня соціальної нерівності є важливою інституційною проблемою. Ринок сам по собі не може забезпечити рівність можливостей, хоча формально у сфері комерційних трансакцій її передбачає. Ринок, який не обмежується неринковими інститутами перерозподілу, призводить до неконтрольованого зростання нерівності, допускаючи низькі й надвисокі доходи. Недостатній рівень доходів значно обмежує людські можливості – за умов економічної нерівності, коли можливості залежать лише від грошових ресурсів індивіда, соціальний відбір стає досить обмеженим і в довгостроковій перспективі призведе до деградації суспільства.

На сьогодні в Україні спостерігається не лише надмірне соціально-економічне розшарування населення, а й відтворення несправедливих розподільчих механізмів, які створюють нові соціальні диспропорції. Основним шляхом корегування такої ситуації вбачається запровадження нових підходів у перерозподілі доходів у системі «соціальна політика – розподіл доходів – податкова політика». В економічно розвинених країнах протягом не одного десятиріччя впроваджується політика вирівнювання матеріального становища різних доходних груп населення, і така система видається найбільш важливою складовою

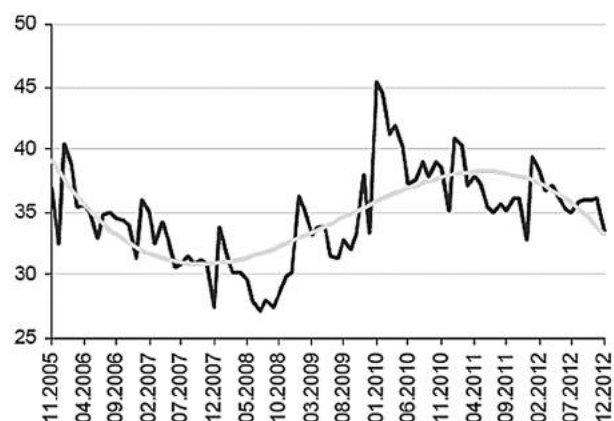
механізму перерозподілу доходів. Одним з можливих шляхів скорочення масштабів «соціальної прірви» в Україні може стати вирівнювання структури розподілу доходів населення із середньоевропейською структурою, де відносна бідність знаходиться в межах 12-15%, а коефіцієнт диференціації не перевищує 10. У країнах Європейського Союзу одним із показників ефективності політики подолання бідності є індекс Кейтца (співвідношення між мінімальною заробітною платою та середньою заробітною платою, яке має становити не менше 60%). В Україні, починаючи з 2010 року, спостерігаються негативні тенденції динаміки цього співвідношення, на початок 2013 року цей індекс становив лише 34% (рис. 2) [11].

Окрім того, як засвідчують розрахунки науковців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, в Україні стався та поглиблюється розрив між доходами і споживанням 5% населення і решти. Внаслідок цього розриву відсутня динаміка показника бідності (за винятком крайньої бідності), з одного боку, та чисельності середнього класу, з другого боку. Тому необхідно погодитися з академіком Е.Лібановою, яка вважає, що на сьогодні важелів впливу на таку ситуацію у держави насправді небагато, враховуючи те, що більшість підприємств є приватними. Прагнення регулювати зарплату майже виключно шляхом підвищення її мінімального рівня не є оптимальним рішенням. Наслідком цього є принаймні дві речі: тінізація виплат заробітної плати і зрівнялівка в бюджетних галузях [12, с. 31].

За умов надвисокого рівня корумпованості та тінізації економічних відносин Україні втілення справедливої податкової та соціальної політики видається вкрай важким завданням. Соціальна напруженість виявляється не лише в настроях, а й у діях: ажіотажному попиті, активізації діяльності суспільних рухів та екстремістських організацій, стихійних і організованих мітингах, демонстраціях, страйках та інших формах громадянської непокори [13, с. 171].

Для зняття соціальної напруги та вирівнювання показників соціальної нерівності державою впроваджуються ряд важливих заходів – від значного підвищення державних соціальних стандартів у сфері доходів до податкових новацій. Разом із цим необхідні не лише реальні зусилля держави, а й підтримка бізнесових еліт та широких верств населення, для яких соціальна справедливість є важливою цінністю. На жаль, для правлячої української еліти розуміння необхідності приведення соціально-економічної нерівності до прийнятних пропорцій (як це відбулося у свій час у передових країнах Заходу) ще не настало, у більшій ж частині населення відбувається зростання недовіри до держави. Так, за показниками довіри до інститутів влади Україна посідає останні місця серед європейських країн. Про це свідчать дані Європейського соціального дослідження [14]: у 2011 році довіра українців до парламенту становила 1,99 бала за 10-бальною шкалою (останнє місце серед 26 європейських країн). У 2011 році українці були найменш задоволені життям, якщо порівняти з громадянами 26 європейських країн (4,82 бала за 10-бальною шкалою), і відчували себе найменш щасливими (5,86 бала), а у незадоволенні діяльністю

Рис. 2. Індекс Кейтца для України

уряду (2,25 бала) та станом економіки (2,25 бала) гірше за українців почувалися лише греки. Найбільше ж погіршення відбулося у впевненості у власному майбутньому: у 2012 році цього не вистачало 72% населення, а у 2010 році – 64%.

ВИСНОВКИ

Наведені дані свідчать про відсутність консенсусу щодо базових цінностей і цілей розвитку українського суспільства, у зв'язку з чим його можна розглядати крізь призму постулатів «суспільства ризику».

У такому суспільстві соціальний порядок не може бути всезагальним, він складається з «приватних» порядків, що формуються елітами і владними структурами, які конкурують між собою [15, с. 36].

Більше того, у країні відбувається накопичення «критичної маси соціального невдоволення», в тому числі й унаслідок порівняння власного добробуту з виставленим на широкий загал неймовірно розкішним життям окремих груп співвітчизників. Це означає значну актуалізацію соціальних ризиків, що може призвести до соціального вибуху чи інших неконтрольованих соціальних катаклізмів.

Соціальні негаразди не виникають самі по собі, їх, як правило, продукують відхилення у функціонуванні різних систем та інститутів держави. Якщо розглядати соціальні ризики в якості ймовірнісної характеристики втрати важливих соціальних цінностей, то їхнє визначення має виходити з можливостей дисфункцій соціальних інститутів, уповільнення процесів соціального відтворення, а також процесів продукування й трансформації соціальних норм, цінностей та передумов формування соціальної напруги. Такий підхід дає можливість класифікувати соціальні ризики на основі добробуту чи соціального благополуччя, які знаходять своє відображення у задоволенні першочергових потреб як основних домінант рівня життя: підтриманні життєдіяльності організму й захист від зовнішніх шкідливих техногенно-природних впливів, освіта, збереження й відновлення здоров'я, відпочинок, сім'я та продовження роду, трудові міграції, інформаційне забезпечення, розвиток та удосконалення особистісних якостей.

Матеріальна нерівність віддзеркалює лише один, хоча й дуже важливий зріз соціальної нерівності в суспільстві. За умов комплексного аналізу повинні враховуватися й інші критерії, які визначають становище індивіда на різних щаблях соціальної ієрархії. Унаслідок цього відбувається виділення соціальних верств із нерівними життєвими шансами і можливостями задоволення потреб, які визначаються не лише матеріальними можливостями сім'ї.

Мінімізація вкрай негативних наслідків соціальної диференціації можлива насамперед через запровадження справедливої державної системи перерозподілу суспільного продукту. Не менш важливою є раціоналізація поведінки заможних еліт українського суспільства – це не лише відмова від публічних демонстрацій власних статків, а й зміна бізнесових стратегій, які на сьогодні у багатьох випадках спрямовані лише на власне збагачення й небажання платити податки та соціальні внески.

ЛІТЕРАТУРА

1. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
2. Бережна І. В. Національні пріоритети і регіональні детермінанти соціально-економічного зростання (на матеріалах АР Крим). – НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2004. – 640 с.
3. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. – Москва: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
4. Castelló-Climent A., Doménech R. Human Capital inequality, Life Expectancy and Economic Growth // *The Economic Journal*. 2008. Vol. 118. Issue 528. P. 653–677.
5. Вебер М. Основные понятия стратификации / Кравченко А. Н. Социология Макса Вебера: труд и экономика. – М.: «На Воробьевых», 1997. – С. 178.
6. World Bank. *Equity and Development: World Development Report 2006*. – N.Y.: The World Bank and Oxford University Press, 2006.
7. Центр перспективних соціальних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=278:2013-&catid=17:2010-06-10-20-44-31&Itemid=24.
8. Ільків В. Економіка і мораль... Чому проблема співвідношення доходів громадян є головним питанням української політики // *Персонал плюс*. – №35 (238). – 2007. – С. 41–42.
9. Інформаційне забезпечення державного та регіонального соціального управління: монографія / О. Г. Осауленко, О. Ф. Новікова, Н. С. Власенко, І. В. Калачова та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті; Держкомстат України. – Київ; Донецьк, 2004. – 656 с.
10. Сталій людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е. М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – 412 с.
11. Ринок праці та доходи населення (грудень 2012 року). Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
12. Лібанова Е. Насамперед слід усунути невідповідність між оплатою праці та обсягами споживання із суспільних фондів. – *Національна безпека і оборона*. – №1 (61). – 2005. – С. 31.
13. Бузовський І. Соціальна напруженість і тривожність у контексті діагностики суспільних конфліктів // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2008. – № 3. – С. 169–176.
14. Показники довіри до влади населення України в 2011 році. За матеріалами соціологічного дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.u-e-p.eu/news/2013/>.
15. Яницкий О. Н. Социология риска. – М.: Изд-во LVS, 2003. – 214 с.

UKRAINIAN JOURNAL ЕКОНОМІСТ

Український журнал
«ЕКОНОМІСТ»
з 2011 року
представлений
у міжнародній економічній
наукометричній
базі RePEc.

У зв'язку
з розширенням
розміщення публікацій
в RePEc з 2013 року
змінюються вимоги
до змісту статей.
Уважно слідкуйте
за інформацією в наступних
номерах журналу і на сайті
<http://ua-ekonomist.com>